

CONSIDERAȚII PRIVIND ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR CONFESIONAL GRECO-CATOLIC DIN VALEA JIULUI ÎN PERIOADA 1867-1918 (II)

Carmen Barna

La mijlocul secolului al XIX-lea, după Revoluția de la 1848-1849, chiar dacă aceasta a fost înfrântă, în viața societății românești, deci și în Transilvania, se constată producerea unor schimbări în toate domeniile: social, politic, cultural, economic. Într-un timp relativ scurt, ca urmare a revoluției, asistăm la eliberarea socială a iobagilor, la recunoașterea în 1863, pentru națiunea română, a unui statut de egalitate cu fostele națiuni privilegiate, la obținerea autonomiei religioase prin înființarea Mitropoliei Greco - Catolice Blaj, în 1853 și a celei ortodoxe din Sibiu în 1864, la extinderea și consolidarea instituțiilor de cultură, la înființarea unui număr destul de mare de fundațiuni și fonduri bănești publice românești. De asemenea, ceea ce aduce nou mijlocul secolului al XIX-lea este o creștere a contingentului intelectualității, fenomen ce continuă până în 1918. În sate, categoriei mai vechi a preoților a căror instrucție școlară devine treptat tot mai bună, i se alătură învățătorii, iar la orașe și târguri crește numărul funcționarilor români de stat, al profesorilor, al clericilor de rang superior, al liber-profesioniștilor. Tot acum crește și numărul populației urbane românești care își constituie parohii proprii, dă primele semne ale unei vieți colective mai elevate. De asemenea, apar marile asociații culturale, între care o importanță hotărâtoare a avut-o „ASTRA”.

În perioada 1850-1867 s-au obținut unele realizări deosebite în domeniul învățământului românesc, în general și mai ales în domeniul celui primar. Datorită transformărilor sociale, economice, culturale, politice și mentale din societatea românească, vechea școală devine o instituție depășită și ca urmare apare necesitatea înființării unei școli noi, moderne și accesibile, care să faciliteze școlarizarea unui număr mai mare de copii.

După anul 1867, odată cu instituirea dualismului austro-ungar, învățământul românesc a trecut prin mai multe etape, unele mai bune și în care se poate observa o dezvoltare a acestuia, mai ales în urma votării Legii nr. 38/1868, dar au existat și perioade în care învățământul românesc din Transilvania întâmpină anumite dificultăți, mai ales între 1914-1918. Cu toate acestea nu se poate nega faptul că, pe lângă scopul de a maghiariza învățământul românesc, toată legislația din perioada dualismului avea și un alt scop, acela de a uniformiza învățământul, de a-l perfecționa și mai ales de a-l moderniza. Totodată, dualismul austro-ungar a însemnat pentru învățământul românesc și o perioadă când se pune accent mai ales pe partea practică și mai puțin pe cea teoretică a învățământului.

Prin aceleași etape trece și învățământul confesional din Protopopiatul Greco - Catolic Lupeni. În acest protopopiat, aflat într-o zonă mai izolată a Țării

Hațegului, din comitatul Hunedoara, cu protopopii care l-au condus și preoții parohiilor ce îl alcătuiau, populația românească (unită aici) a făcut toate eforturile spirituale, materiale și chiar politice, pentru a-și susține școala în limba națională și pentru a-și păstra specificul național. Tradiția învățământului confesional românesc în această zonă a Țării Hațegului exista și înainte de 1868, iar după această dată, de la apelul forurilor bisericilor superioare și al intelectualității române locale, se trece la dezvoltarea și modernizarea școlilor confesionale. După cum s-a văzut, într-un articol publicat anterior, au funcționat aproape în fiecare parohie, oricât de mică era aceasta, făcându-se sacrificii materiale pentru menținerea lor materială și pentru asigurarea salariului învățătoresc.

Pentru o mai bună înțelegere a desfășurării învățământului confesional greco-catolic, a problemelor acestuia, este absolut necesară cunoașterea și arondarea teritorială a Protopopiatului Greco - Catholic Lupeni. Acest protopopiat este situat în sud-estul comitatului Hunedoara și al Țării Hațegului, fiind înființat în anul 1863, atunci când, prin hotărârea Episcopiei Greco - Catolice din Lugoj, preotul Atanasie Filip a fost numit protopop al Jiului, la 8 aprilie 1863.

Trebuie subliniat faptul că și înainte de această dată oficială, pentru parohiile greco-catolice din Valea Jiului, exista aici, cu sediul în Petroșani, un oficiu permanent al Vicariatului Greco - Catholic Hațeg, oficiu înființat în anul 1854, care era condus de un preot. Acest preot coordona din punct de vedere religios, administrativ și cultural activitatea parohiilor greco-catolice din Valea Jiului, el purtând corespondența oficială cu Vicariatul Hațeg și chiar cu Episcopia Unită Lugoj. Dar în deceniul 7 al secolului al XIX-lea, în perioada liberală instaurată în regimul habsburgic, se simțea nevoia unei mai bune organizări și în cadrul bisericii greco-catolice ardelenе, și mai ales în cadrul Vicariatului Greco - Catholic Hațeg. Teritoriul acestui vicariat era foarte întins, mai ales pentru acele timpuri, când căile de comunicație erau foarte grele. De asemenea, Valea Jiului era destul de întinsă și îndepărtată de Hațeg, iar pentru rezolvarea problemelor școlare trebuia să se poată comunica rapid. Apoi, în Valea Jiului apăreau transformări rapide din punct de vedere economic și implicit demografic. Și legile care au coordonat activitatea școlară impuneau o mai atentă și directă supraveghere a procesului de învățământ românesc din zonă. Toate cele remarcate mai sus au fost, de fapt motive pentru care s-a hotărât înființarea în 1863 a Protopopiatului Greco - Catholic al Jiului, cu sediul la Lupeni, devenind până în 1948 la desființare, Protopopiatul Greco - Catholic Lupeni.

Din punct de vedere al conducerii protopopiatului, în toată această perioadă a dualismului austro-ungar, în fruntea sa au fost numiți de către Episcopia Unită a Lugojului, protopopi aleși dintre preoții locali cu activitate deosebită. În această perioadă au fost trei protopopi: Atanasie Filip (1863-1872), Ștefan Radic (1872-1912) și Nicolae Zugrav (1913-1918). După cum se observă, cea mai lungă și – subliniem – cea mai fructuoasă activitate a desfășurat-o, atât pe plan spiritual, religios cât și în domeniul cultural, educațional dar și social și chiar politic, protopopul Ștefan Radic.

În activitatea desfășurată de titularii Protopopiatului Greco - Catholic al Jiului, aceștia au fost ajutați și sprijiniți de numeroși preoți ai parohiilor locale. În multe din aceste parohii au funcționat adevărate „dinastii” de preoți, care s-au succedat în aceeași comunitate sau în localități apropiate. Astfel de dinastii au fost în uniuni cu familii de preoți din tată în fiu: familia Zugrav, apoi familia de preoți Todoran pentru parohiile din Lupeni, Bărbătenii de Sus și Paroșeni, familia Suciuc, în Vulcan, familia Taturu în Merișor și Bănița, familia Berinde în Câmpul lui Neag și Iscroni, familia Vladislav în Livadia, familia Chirianu în Ponor, familia Voin în Valea Lupului, familia Sora în Râu Bărbat, familia Traian în Baru. Trebuie subliniat faptul că majoritatea acestor preoți, înainte de a fi numiți ca atare în parohiile lor, au fost învățători la școlile confesionale din aceeași parohie sau la cele învecinate. Ei proveneau din familii de localnici, fiind legați și sufletește de locurile natale și de locuitorii din mijlocul cărora avansaseră. Trebuie reamintit aici și preotul Petre Burlec din Iscroni – Bărbătenii de Jos care inițial a funcționat ca învățător, (prima școală din localitate la 1856), apoi a fost notar comunal, și apoi un eminent preot până la decesul său din 1905.

Potrivit legislației oficiale austro-ungare privind învățământul din anii 1867-1918, dreptul de a înființa și susține școli îl aveau statul, confesiunile religioase, comunele politice, diferite asociații și particularii. Biserica Greco - Catholică română din Transilvania prin forul său suprem, Mitropolia Greco - Catholică din Blaj, și episcopiile din subordine, au luat imediat măsuri pentru a-și adapta activitatea în acest domeniu. Astfel, în baza instrucțiunilor și reglementărilor emise de aceste foruri superioare bisericești, aproape în fiecare sat de rit greco-catolic a luat ființă câte o școală confesională. Conform acestor reglementări statutare, comitetul parohial din fiecare parohie unită se îngrijea ca învățământul să se desfășoare conform legislației: localul școlar să fie dotat cu mobilier, rechizite și manuale școlare, material didactic, lemne pentru încălzit, încadrarea cu personal didactic, tot acest comitet trebuia să ia măsuri ca să asigure frecventarea regulată a cursurilor de către toți copiii de vârstă școlară. La nivelul imediat superior, protopopul era inspectorul districtului peste școlile confesionale din protopopiat și conducea treburile școlare, atât din punct de vedere administrativ cât și didactic¹. La nivel de parohie comunală, directorul școlii confesionale greco-catolice era preotul local, ajutat de către episcopii sau senatul școlar local, format din patru membrii, uneori șase sau opt, aleși dintre credincioși, senat ales pe timp de șase ani. Acest senat era condus de un episcop ales pentru 3 ani². Activitatea acestui senat școlar era controlată și îndrumată, în mod nemijlocit, de către comitetul parohial și de senatul parohial care organiza și răspundea direct de toate problemele pe care le ridica procesul de învățământ. De asemenea, protopopul, ca inspector școlar districtual era sprijinit în îndeplinirea sarcinilor sale de către

¹ *** *Din istoria învățământului hunedorean*, p. 112-113.

² *Ibidem*, p. 113.

comitetul protopopiatelor, sinodul protopopiatului respectiv din care făceau parte toți preoții din subordine³.

Documentele vremii păstrate în arhive reflectă activitatea școlară a protopopilor și preoților din Valea Jiului. Astfel, printr-o circulară din 16 februarie 1869, imediat după apariția legii învățământului din 1868, protopopul Atanasie Filip, solicita preoților greco-catolici din subordine să ia imediat măsuri ca în parohiile lor, comunitățile să încheie „ofertele de bună voie” atât pentru întreținerea localurilor școlii cât și pentru asigurarea salariului învățătorilor⁴. El le cerea preoților, care erau și directori de școli, ca aceste localuri școlare să corespundă cerințelor legii, pentru a nu fi desființate.

Protopopul Jiului, Ștefan Radic, cel care a condus, controlat și susținut din toate puterile timp de peste 40 de ani școala confesională românească din districtul școlar al Jiului, a avut în toată această perioadă multe greutăți, piedici de surmontat, pentru ca acest tip de școală națională să supraviețuiască. Astfel, în 14 mai 1872, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică din Budapesta trimite o circulară către Vicariatul Hațeg și Protopopiatul Jiului prin care amenință cu desființarea școlilor românești confesionale și transformarea lor în școli de stat maghiare, deoarece multe din școlile din Valea Jiului (Uricani, Paroșeni, Valea Lupului) nu corespund Legii nr. 38/1868. Lipsurile constatate în urma inspecțiilor făcute de inspectorul regesc din Deva constau în starea edificiului, lipsa rechizitelor școlare și mai ales în ceea ce privește aplicarea programei școlare. În fața pericolului ca aceste școli să fie transformate în școli comunale de stat maghiare, protopopul Ștefan Radic a luat măsuri energice, mai ales în ceea ce privește organizarea școlilor, dotarea cu rechizite și manuale școlare. El a cerut imperativ preoților directori de școală și învățătorilor confesionali să aplice corect programa școlară care să nu se limiteze numai la predarea scrisului, cititului și a istoriei biblice, ci și la predarea socotitului, științelor naturale, a învățăturilor practice⁵. Apoi el a impus respectarea prevederii ca toți învățătorii care erau necalificați să susțină examen de calificare, iar în vacanțele școlare să participe la cursurile suplimentare de vară, organizate pe lângă școlile normale (Deva, Oradea). În acest timp el solicită senatului școlar înființat în urma Ordinului 1457 din 11 ianuarie 1872, dat de Episcopia Greco - Catolică Lugoj, să se implice activ în susținerea materială a școlilor confesionale și să asigure achitarea la timp și în sumă completă a salariilor învățătorilor⁶.

Același protopop, Ștefan Radic, printr-o altă circulară din 18 noiembrie 1873, a solicitat tuturor preoților directori de școli și învățătorilor confesionali din subordine să ia măsuri pentru îmbunătățirea igienei în școli, dar și pentru educarea locuitorilor, deoarece s-a constatat că mulți școlari sunt bolnavi de „scofule și

³ *Ibidem*, f. 114.

⁴ Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale(D.J.H.A.N), *Protopopiatul greco-catolic. Lupeni*, dos. 4/1869, f. 2-3.

⁵ *Ibidem*, dos. 1/1872, f. 7-8.

⁶ *Ibidem*.

veștejirea trupului”⁷. În circulara respectivă protopopul fixa chiar un program sanitar care să ajute la menținerea sănătății școlărilor:

a) curățirea de praf a școlii și curții școlare, de două ori zilnic cel puțin, iar în curtea școlii să nu mai pătrundă animale;

b) pentru aerisirea clasei să se deschidă ferestrele de sus pentru ventilație, când e timp potrivit, iar la fiecare oră să se aerisească câteva minute prin deschiderea ușilor și ferestrelor, indiferent de timp și temperatura de afară;

c) pentru toate localurile școlare să se producă ferestre luminoase și care să fie așezate astfel încât lumina de afară să pătrundă din stânga băncilor și elevilor;

d) scaunele școlare să se pregătească după vârstă și înălțimea școlărilor, deoarece altfel strică integritatea trupei și sănătatea elevilor. Toate școlile să fie dotate cu scări noi, iar cele vechi să se caseze⁸.

În același timp protopopul de Jiu fixa și sarcini concrete pentru senatul școlar:

a) conscrierea tuturor copiilor de vârstă școlară de ambele sexe cu vârsta între 6 și 12 ani pentru școala primară elementară și cu vârsta între 13 și 15 ani pentru școala de repetiție, „totul în trei exemplare, cu menționarea numelui părinților, a mamei sau a tutorei pentru cei orfani”;

b) învățătorii să consemneze toate absențele făcute de școlar, iar senatul școlar în fiecare sâmbătă să trimită judeului comunal această situație a frecvenței, pentru ca acesta să aplice amenzi părinților nepăsători sau răuvoitori;

c) preoții directori de școli sau cei care au în subordine școli confesionale locale să raporteze imediat dacă este deschisă sau nu școala confesională greco-catolică, dacă localul e propriu sau salubru și în ce stare se află. Acolo unde sunt școli ortodoxe sau de alt tip, dar sunt frecventate de copii greco-catolici, preoții aveau obligația să-i învețe pe aceștia 3 ore pe săptămână, iar în zilele de duminică și zilele de sărbătoare să-i învețe rugăciunile cultului;

d) senatele școlare trebuiau să aibă grijă ca învățătorii să fie calificați sau în curs de calificare, să urmeze cursurile de vară și să-și susțină examenele de calificare, precum și ca aceștia să aibă o purtare morală bună și „diligența pedagogică”;

e) senatul școlar, împreună cu preoții trebuie să ridice cât mai repede edificiile școlare, un loc sănătos și uscat și după numărul școlărilor, să procure manualele și rechizitele școlare, să asigure grădina școlară și încasarea dării de 5% de fiecare familie pentru salariul învățătorului. Acest sacrificiu, pentru o populație săracă și izolată - spunea protopopul - va aduce câștig pentru generațiile viitoare însutit, iar dacă nu vor ei pentru pruncii lor, atunci va face statul maghiar cu sila, tot din averea lor, dar fără mângâierea sufletească și nu în religia românească⁹.

⁷ *Ibidem*, dos. 1/1873, f. 20.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, f. 21.

Într-o altă circulară din 8 iulie 1874, Ștefan Radic arata că, deoarece numărul învățătorilor confesionali scade, mai ales din cauza neplătirii salariilor la timp, pentru a acoperi necesarul de cadre didactice se impune implicarea mai multor învățătoare în procesul de învățământ, deoarece acestea sunt mai apropiate de copiii școlari mai mici și nefiind capi de familie, acceptă mai ușor condițiile grele în care trăia personalul didactic românesc. El solicita preoților din parohii să recruteze candidate pentru preparandiile pentru învățătoare, de curând înființate¹⁰.

Protopopul Jiului cerea prin circulare preoților, învățătorilor, senatelor școlare să achiziționeze hărți pentru școli (contribuind personal cu banii necesari) și insista pe introducerea urgentă a predării în școli a sistemului metric adoptat de Austro-Ungaria¹¹.

În toată această perioadă, protopopii de Jiu și preoții din parohiile subordonate, au luptat pe mai multe planuri pentru apărarea învățământului confesional românesc. Sunt numeroase plângerile preoților și învățătorilor către protopop, intervențiile acestuia la Vicariatul Hațeg și Episcopia Lugoj, precum și pe lângă autoritățile locale oficiale, pentru ca aceștia să impună juzilor locali să aplice amenzi pentru nefrecventarea școlii, deoarece aceștia nu-și făceau datoria, iar părinții copiilor, din motive diverse, căutau motive să-și scutească pruncii de obligativitatea frecvenței. Aceeași juzi nici nu impuneau achitarea dării școlare pentru susținerea materială a școlilor și salariile învățătorilor, iar când era vorba de ridicarea unui edificiu școlar, trenau lucrările ani de zile. Ca urmare, autoritățile oficiale maghiare locale și inspectoratul școlar regesc de școli aveau motive să transforme școlile confesionale românești în școli comunale sau de stat. Așa s-a întâmplat în localitatea Valea Lupului, Uricani și Râu Bărbat, în 1875, la Iscroni la sfârșitul secolului al XIX-lea etc¹².

O altă situație dificilă cu care se confruntă școlile confesionale române, în funcționarea lor normală, este cea de după declanșarea primului război mondial, în august 1914, când foarte mulți învățători au fost mobilizați și trimiși pe front să lupte. Mulți dintre acești învățători nu s-au mai întors niciodată acasă, iar alții s-au întors mutilați, neputând să-și mai exercite profesia. Mitropolia Greco - Catholică a Blajului, episcopiile unite din subordine nu au întârziat să reacționeze și împreună cu protopopii și preoții parohiilor greco-catolice au luat măsurile minime ca învățământul să nu înceteze și să de desfășoare cât de cât normal. Astfel, prin circulara din 2 octombrie 1914, Episcopia Unită a Lugojului se adresează protopopilor și preoților din subordine cerându-le să-i înlocuiască pe învățătorii mobilizați și anul școlar să înceapă la timp¹³. Se solicită imperios începerea școlii măcar cu clasele I și a II-a și acolo unde învățătorul era mobilizat să fie angajat gratuit unul pensionar sau unul ambulatoriu, dintr-o parohie vecină. Într-o altă

¹⁰ *Ibidem*, dos. 1/1874, f. 16-17.

¹¹ *Ibidem*, f. 19-20, 23-24.

¹² *Ibidem*, dos. 2/1875, f. 3-4, dos. 6/1896, f. 3.

¹³ *Ibidem*, dos. 6/1914, f. 50-51.

circulară, din ianuarie 1915, a Episcopiei Lugojului, referitoare la înlocuirea învățătorilor mobilizați, se spuneau următoarele: „... ni se impune datorința ca punând deoparte orice comoditate proprie să facem tot posibilul pentru suplinirea lor în toate direcțiile. Ca urmare așteptăm de la frații voastre ca să vă aranjați treburile așa ca afară de toate catehizările obligatorii să țineți cu pruncii școlari, în fiecare zi, regulat, cel puțin trei ore de prelegeri din studiile prescise”¹⁴. Documentele timpului au păstrat numele acelor preoți din parohiile Protopopiatului Jiului ce au ținut prelegeri școlare în toți anii de război, precum Nicolae Gârbea din Baru Mare, Nicolae Zugrav din Uricani, Ștefan Berinde din Câmpul lui Neag, Isidor Saturn din Merișor, Nicolae Brânzeu din Vulcan și mulți alții.

Trebuie subliniat faptul că, deoarece salariul plătit de școli și comunitățile parohiale trebuia dat în continuare familiilor învățătorilor plecați pe front, preoții suplinitori în școli nu mai puteau fi plătiți de aceleași comunități, și așa mult sărăcite de război și ai căror capi de familie erau plecați și ei pe fronturile austro-ungare. Ca urmare, munca acestora era gratuită și de apostolat perpetuu, după cum se sublinia într-o circulară a Episcopiei Lugojului din 17 septembrie 1915: „...așteptăm de la preoții noștri ce pătruseseră în adevărul acestor lucruri să înțeleagă că suprema lor datorie este să fie adevărați părinți, după cuvântul evangheliei, făcându-se tuturor toate fără a aștepta pentru această răsplată de la oameni, ci de la părintele nostru din ceruri ai căror slujitori sunt”¹⁵.

Preoții au răspuns cu promptitudine la acest apel și au înlocuit învățătorii plecați pe front, procesul de învățământ desfășurându-se aproape normal, cu toate greutățile materiale și de altă natură ale timpului. Acest lucru reiese și din circulara din 17 iulie 1918 a Episcopiei Lugojului prin care „exprimă cea mai sinceră nemulțumire acelor preoți și capelani care în timpurile grele au prevăzut instrucțiune școlară substituind pe învățătorii mobilizați”¹⁶.

Existența învățământului confesional românesc a fost pusă în pericol spre sfârșitul primului război mondial, nu numai prin lipsa de învățători, ci și prin greutățile materiale și prin politica autorităților centrale maghiare, care își dădeau seama că sfârșitul statului austro-ungar se apropie cu pași repezi, prin pierderea războiului. Pentru a păstra integritatea statului austro-ungar în toamna anului 1918 s-au luat măsuri printre care s-a numărat și încercarea de a se desființa învățământul confesional în limbile materne ale națiunilor subordonate. Printr-o decizie a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice maghiare din 9 august 1918 se trecea la înființarea așa-zisei „granițe culturale” în Transilvania, și ca urmare, la exproprierea școlilor confesionale românești, fie prin înțelegere, fie prin exproprierea forțată și trecerea edificiilor școlare pe seama școlilor de stat maghiare¹⁷.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 6/1915, f. 1-2.

¹⁵ *Ibidem*, f. 21.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 6/1918, f. 30.

¹⁷ *Ibidem*, dos. 6/1918, f. 31.

Printr-o circulară din 23 august 1918, Episcopia Greco - Catholică Lugoj, la cererea Mitropoliei din Blaj, se adresa preoților din comitatele de graniță - printre care și Hunedoara - solicitând împotrivirea cu toată hotărârea la această decizie: „ La cererea de bună voie a edificiilor școlare nu ne putem da învoire, pentru că comunele noastre bisericesti, în sensul Legilor 38/1868 și 27/1907 au dreptul incontestabil de a susține o școală confesională. Dacă comunele bisericesti ar renunța de bună voie la edificiile școlare, aceasta ar fi egal cu renunțarea la dreptul de susținere a școlii, căci fără edificiu școlar corespunzător nu se poate exercita dreptul garantat prin legile ungare”¹⁸.

În ceea ce privește desfășurarea procesului de învățământ documentele vremii ne oferă bogate informații legate de durata și structura anului școlar, frecvența școlară, planurile de învățământ, orare, programe și materiale didactice.

Structura anului școlar pentru școlile populare fusese stabilită, în perioada premergătoare instaurării regimului dualist, prin Ordinul ministerial nr. 68151 din 7 decembrie 1861 și, mai înainte, prin Ordinul ministerial nr. 3341 din 5 martie 1855. Potrivit acestor ordine, anul școlar începea la 1 octombrie și dura până la începutul lunii august, anul calendaristic următor – anul școlar fiind împărțit în două semestre. Primul semestru se desfășura între lunile octombrie – februarie, iar în luna martie aveau loc examenele de verificare semestrială. Semestrul al doilea începea în luna aprilie și dura până la sfârșitul lunii iulie, când se desfășurau examenele de semestru și cele finale de an. În afara duminicilor și a sărbătorilor legale se mai prevedeau ca zile de vacanță: trei zile de Crăciun, cinci zile de Paști și trei zile de Rusalii. Cursurile se țineau zilnic astfel: trei ore dimineața și două ore după-amiaza¹⁹.

Legea nr. 38/1868, în paragraful 54, preciza că elevii de la sate trebuiau să frecventeze școala cel puțin opt luni într-un an școlar, iar cei de la orașe, timp de nouă luni într-un an²⁰. Dar această prevedere nu era riguros respectată, lucru constatat atât de autoritățile arhiepiscopale școlare din Lugoj sau de către Vicariatul Greco - Catholic Hațeg, dar și de inspectorul regesc de școli, Rethi Lajos. Ca urmare, printr-o circulară didactică cu nr. 351/1869, Consistoriul arhiepiscopal din Lugoj atenționa autoritățile școlare confesionale greco-catolice locale că: „cercetarea școalelor pe sate să se țină cel puțin 8 luni și în orașe cel puțin 9 luni, iar în iunie se țin examenele, iar lunile iulie, august, septembrie sunt luni de vacanță”²¹.

Nerespectarea dispozițiilor privind începerea anului școlar la 1 octombrie era destul de frecventă și în școlile confesionale greco-catolice din Protopopiatul Greco - Catholic Lupeni. Astfel, în raportul său din 15 octombrie 1869, preotul Paul

¹⁸ *Ibidem*, f. 39.

¹⁹ Victor Târcovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, 1970, p. 170.

²⁰ *Ibidem*, p. 157.

²¹ *Ibidem*, p. 171.

Vladislav din Livadia de Câmp solicita Vicariatului Greco - Catolic Hațeg și protopopului de Jiu ca data începerii cursurilor școlare să fie fixată la 1 noiembrie 1869 deoarece nu exista nici local școlar, nici învățător, iar copiii școlari în octombrie încă erau folosiți de părinți la munci agricole și, mai ales, la îngrijitul animalelor la munte²².

Un alt caz de întârziere a începerii anului școlar este cel raportat de învățătorul Ioan Brânzeu din Coroiști - Vulcan, la 25 noiembrie 1875. Cauza: sala de clasă încă nu era renovată²³ și mai mult, lipseau și abecedarele necesare școlarilor din clasa I. În același an, preotul director școlar din Baru Mare raporta că la 6 decembrie 1875 școala încă nu începuse²⁴.

Din raportul învățătorului Simion Zehau din Paroșeni, din 20 octombrie 1891, rezultă faptul că edificiul școlar confesional local nu avea încă tot mobilierul necesar și nici nu erau asigurate lemne de foc pentru încălzitul sălii de clasă, iar școala va începe numai la 26 octombrie 1891²⁵. La fel, la 31 decembrie 1891, preotul Petru Burlec, directorul școlii din Iscroni - Bărbătenii de Jos, reclama Vicariatului Greco - Catolic din Hațeg și protopopului de Jiu că școala locală confesională și-a întrerupt cursurile din cauza lipsei lemnului pentru încălzit²⁶.

Documentele de arhivă consemnează multe cazuri când durata anului școlar nu a fost respectată din motive diverse: lipsa învățătorilor, nepăsarea comitetelor școlare, nepregătirea la timp a localului școlar și în mod corespunzător, epidemii, lipsa lemnului pentru încălzit. Dintr-un conspect statistic întocmit de protopopul din Lupeni, la 27 noiembrie 1906, rezultă că din cele nouă școli confesionale, numai trei și-au început cursurile la 1 octombrie, restul în luna noiembrie și chiar la începutul lui decembrie²⁷.

Problema respectării începerii la timp a cursurilor școlare și a duratei anului școlar a devenit și mai greu de rezolvat după izbucnirea primului război mondial, în vara anului 1914. Prin circulara din 14 septembrie 1914, Episcopia Greco - Catolică a Lugojului solicita Protopopiatului Greco - Catolic Lupeni ca anul școlar să înceapă la timp la școlile confesionale din Câmpul lui Neag, Paroșeni, Merișor, Petros și Valea Lupului, prin înlocuirea învățătorilor mobilizați pe front de către preoții locali sau învățătorii pensionari²⁸. Cu toate aceste măsuri preventive, procesul de învățământ nu se mai putea desfășura normal, în anii războiului. Din cauza sărăciei, a greutăților provocate în plus de război, nici copiii de vârstă școlară nu mai urmau cursurile, ci fiind folosiți la muncile agricole în gospodăriile părinților, mai ales că majoritatea bărbaților maturi fuseseră mobilizați și era o lipsă de forță de muncă. Dintr-o circulară a Episcopiei Lugojului din 31

²² D.J.H.A.N., fond *Protopopiatul greco-catolic Lupeni*, dos. 1/1869, f. 2-3.

²³ *Ibidem*, dos. 2/1875, f. 20-21.

²⁴ *Ibidem*, f. 24.

²⁵ *Ibidem*, dos. 6/1891, f. 1.

²⁶ *Ibidem*, dos. 6/1892, f. 13-14.

²⁷ *Ibidem*, dos. 2/1906, f. 6-7.

²⁸ *Ibidem*, dos. 2/1914, f. 46.

mai 1917, aflăm că din cele nouă școli confesionale funcționau intermitent numai patru (Uricani, Bărbătenii de Sus, Lupeni și Paroșeni), iar restul fuseseră închise²⁹.

Legea nr. 38/1868 stabilea pe lângă durata și structura anului școlar, obligativitatea frecvenței elevilor la cursurile școlare, urmărind ca rezultat, îmbunătățirea acestei frecvențe față de perioada anterioară.

În vederea îmbunătățirii frecvenței, legea prevedea pentru părinții care nu-și trimiteau copiii la școală măsuri disciplinare destul de aspre, mai ales prin aplicarea de amenzi în bani. Mai întâi li se atrăgea părinților de acest fel atenția asupra acestei obligații, de a-și trimite copiii la școală, apoi li se aplica o amendă de 50 de creițari; a doua amendă era de un florini, a treia de trei florini, iar a patra de patru florini.

Din documentele păstrate în arhive rezultă că problema frecvenței școlare s-a aflat în permanență în centrul atenției forurilor confesionale și publice, însă pe tot parcursul perioadei dualismului nu s-au putut obține rezultate prea bune, ci destul de modeste. Acest lucru reiese din arătările tabelare despre starea școlilor greco-catolice din zona Văii Jiului, întocmite în anul 1875, în luna august, la încheierea anului școlar 1874-1875³⁰. Aceste arătări tabelare ne prezintă următoarea situație:

1. La școala confesională Jiu – Coroiești - Vulcan, Iscroni, erau înscriși 35 de băieți și 27 de fete de vârstă școlară 6-12 ani și 15 băieți de vârstă școlară 13-15 ani. Deci un total de 60 copii, între 6 și 12 ani și numai 15 băieți între 13-15 ani. Dintre acești copii de vârstă școlară numai 40 de băieți au frecventat în mod regulat școala³¹.

2. La școala confesională Bărbătenii de Sus cu un număr de 516 locuitori de religie greco-catolică în parohie, înregistrați 135 băieți și 112 fete de vârstă școlară 6-12 ani și 56 băieți și 71 fete de vârstă școlară 13-15 ani, deci un total de 374 copii de vârstă școlară. Au frecventat școala în mod regulat în anul școlar încheiat 12 băieți și 2 fete-deci o frecvență foarte slabă (10%)³².

3. La școala confesională Uricani, cu un număr de 1035 locuitori de religie greco-catolică în parohie erau înregistrați 135 băieți și 112 fete de vârstă școlară 6-12 ani și 56 băieți și 71 fete de vârstă 13-15 ani, deci un total de 374 copii, din care au frecventat școala în mod regulat 12 băieți și 6 fete³³.

4. La școala confesională din Paroșeni-Lupeni, la o populație de 2343 locuitori de religie greco-catolică, erau înregistrați 146 băieți și 78 fete de vârstă școlară 6-12 ani și 56 băieți și 88 fete de vârstă școlară 13-15 ani, deci un total de 368 copii. Au frecventat școala în anul școlar încheiat un număr de 46 băieți și nici o fată³⁴.

²⁹ *Ibidem*, dos. 6/1917, f. 32-33.

³⁰ *Ibidem*, dos. 2/1875, f. 27-42.

³¹ *Ibidem*, f. 27.

³² *Ibidem*, f. 29.

³³ *Ibidem*, f. 31.

³⁴ *Ibidem*, f. 34.

5. La școala confesională din Valea Lupului, la o populație de 400 locuitori de religie greco-catolică, erau înregistrați 37 băieți și 20 fete de vârstă școlară 6-12 ani și 12 băieți și 11 fete de vârstă școlară 13-15 ani, deci un total de 80 copii, din care au frecventat școala în mod regulat 28 băieți și 9 fete³⁵.

6. La școala confesională din Câmpul lui Neag, la o populație de 350 locuitori de religie greco-catolică, erau înregistrați 25 băieți și 27 fete de vârstă școlară 6-12 ani, precum și 10 băieți și 12 fete de vârstă școlară 13-15 ani, deci un total de 74 copii. Au frecventat în mod regulat cursurile școlare 11 băieți și 2 fete³⁶.

După cum se poate observa frecvența școlară era foarte slabă, mulți copii de vârstă școlară nu frecventau școala deloc sau aveau foarte multe absențe, de unde rezultă și numărul mare de repetenți.

Și totuși, pe măsura trecerii anilor, în urma măsurilor luate de forurile școlare confesionale, frecvența școlară s-a îmbunătățit într-o oarecare măsură, spre sfârșitul secolului al XIX-lea și până spre anul 1914. Acest fenomen este reflectat și de circulara Episcopiei Greco - Catolice Lugoj din 22 iunie 1899, care prezenta situația frecvenței școlare în școlile confesionale din Valea Jiului, în urma inspecției făcute de vicarul general Petru Pop³⁷. Această situație se prezenta astfel:

1. La școala confesională din Petros, erau obligați la frecventarea școlii 115 elevi, au frecventat școala 80, iar la examenul final au participat 66 elevi.

2. La școala confesională din Iscroni - Bărbătenii de Jos, erau obligați la frecventarea școlii 37 elevi, dar au frecventat regulat și s-au prezentat la examenul final numai 17 elevi.

3. La școala confesională din Coroiești - Vulcan erau obligați la frecventarea școlii 72 elevi, dar au fost înscriși 51 elevi și au frecventat regulat cursurile și s-au prezentat la examenul final numai 17 elevi.

4. La școala confesională din Paroșeni, erau obligați la frecventarea școlii 70 elevi, au frecventat cursurile 41 elevi, dar la examenul final s-au prezentat numai 26 elevi.

5. La școala confesională din Lupeni, erau obligați la frecventarea școlii 75 elevi, din care au fost înmatriculați 43, au frecventat școala regulat 30 elevi și s-au prezentat la examenul final numai 22 școlari.

6. La școala confesională din Bărbătenii de Sus erau obligați la frecventarea școlii 60 elevi, din care au fost înmatriculați 34, au frecventat școala 28, iar la examenul final s-au prezentat 16 elevi³⁸.

Concluzia care se poate trage din această statistică școlară este că, totuși se observă unele progrese la câteva școli confesionale, totuși, problema frecvenței școlare nu fusese rezolvată decât în mică măsură. În perioada cuprinsă între anii 1900-1913 situația frecvenței școlare era una îmbunătățită, fapt ce reiese și din

³⁵ *Ibidem*, f. 36.

³⁶ *Ibidem*, f. 38.

³⁷ *Ibidem*, dos. 6/1899. f. 64-67.

³⁸ *Ibidem*.

raportul Protopopiatului Greco - Catolic Lupeni, din 4 iunie 1913 către Episcopia Greco - Catolică Lugoj, care prezenta situația școlărilor care s-au prezentat la examenul final ³⁹:

1. La Câmpul lui Neag, nu a funcționat școala, din lipsa de învățător.
2. La Bărbătenii de Sus, la examen au fost 31 școlari, împărțiți în cinci clase.
3. La Coroiști - Vulcan, la examen au fost 57 școlari, împărțiți în șase clase.
4. La Lupeni la examen au fost 32 elevi, împărțiți în cinci clase.
5. La Merișor au participat la examen 41 elevi, împărțiți în patru clase.
6. La Paroșeni, au participat la examen nouă elevi împărțiți în patru clase.
7. La Uricani au participat la examen 46 școlari, împărțiți în șase clase ⁴⁰.

Ca o concluzie putem afirma că frecvența școlară din comunele subordonate Protopopiatului Greco - Catolic Lupeni a variat ca procentaj între 15-25% în primii ani după apariția Legii nr. 38/1868 și 50-60% spre anul 1913. Dar frecvența școlară la școlile confesionale din Valea Jiului a scăzut și mai dramatic după izbucnirea primului război mondial în vara anului 1914. Documentele școlare păstrate reflectă această situație: la 2 octombrie 1914, printr-o circulară adresată preoților din Lupeni, Petros și Valea Lupului, Episcopia Greco - Catolică Lugoj solicita începerea cursurilor școlare, măcar cu clasele I și a II-a⁴¹; la 23 februarie 1915, preotul Isidor Saturn din Merișor raporta Protopopiatului Lupeni că școala locală, care deservea trei comune, era frecventată numai de 14 elevi⁴²; la 5 octombrie 1917 preotul Alimpiu Suci din Jiu Coroiști raporta Protopopiatului Lupeni că aici școala a început în 17 septembrie cu numai 20-25 elevi din clasele I-IV, dar pentru clasele V-VI nu s-a înscris nici un copil de vârstă școlară ⁴³; la fel preotul Ioan Munteanu, din Uricani raporta Protopopiatului că prelegerile la școala locală au început la 15 octombrie 1917, după ce s-a putut pregăti totuși o sală de clasă în edificiul școlar minat în timpul luptelor din anul 1916⁴⁴.

Anul 1918 a adus și cele mai grele probleme populației din întreaga Transilvanie, deci și celei din zona Văii Jiului. Majoritatea școlilor confesionale nu mai funcționau. La 20 februarie 1918, preotul Constantin Pop din Vulcan raporta Protopopiatului Lupeni că la școala confesională locală în anii școlari 1916-1917 și 1917-1918 nu au fost înscriși elevi pentru clasele V-VI, deoarece copiii fiind mai mari erau folosiți la muncă pentru a-și ajuta familiile⁴⁵. Această situație gravă a edificiilor școlare și a învățământului confesional putea fi folosită de autoritățile maghiare pentru a transforma școlile confesionale în unele de stat maghiare. Dar situația învățământului confesional este salvată prin înfrângerea Austro-Ungariei în război și dezmembrarea sa.

³⁹ *Ibidem*, dos. 6/1914, f. 45-46.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, dos. 6/1914, f. 50-51.

⁴² *Ibidem*, dos. 6/1915, f. 5-6.

⁴³ *Ibidem*, dos. 6/1917, f. 33.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 34.

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 6/1918, f. 12.

Aplicarea prevederilor Legii nr. 38/1868 a produs schimbări importante în conținutul planurilor de învățământ ale școlilor greco-catolice. Până la apariția acestei legi, în aceste tip de școli, materiile studiate au fost scrierea și citirea, gramatica, ortografia, religia, aritmetica și datoriile cetățenești. Noua lege a introdus și studierea unor materii cu caracter științific și cu orientare practică: geografia țării, geografia generală, istoria statului, istoria naturală, fizica, economia de câmp, exerciții practice de agricultură, gimnastică⁴⁶.

Toate aceste obiecte de studiu trebuiau introduse în planurile de învățământ ale școlilor confesionale. Ca urmare, Episcopia Greco - Catolică Lugoj prin circulara din 14 mai 1872, atrăgea atenția protopopilor că după rapoartele inspectorul școlar regesc din comitatul Hunedoara, nu se observă nici un progres al învățământului confesional, și nici nu se respectă programa școlară impusă de Legea nr. 38/1868⁴⁷. În consecință, vicarul Petre Pop din Hațeg, atrăgea atenția preoților directori de școală și învățătorilor că „în școlile populare confesionale trebuiau să se predea cel puțin următoarele obiecte de învățământ: învățătura și religia morală, citirea și scrierea, calculul pe de rost și în scris și cunoștința măsurilor din patrie, gramatica, elementele fizicii și istoriei naturale, geografia și istoria patriei, învățături practice despre economia câmpului și cu deosebire asupra grădinaritului, cunoștințe pe scurt a drepturilor și datoriilor cetățenești, cântarea, deprinderi corporale cu privire la exercițiul militaresc”⁴⁸.

Conținutul programelor școlare a suferit unele modificări în urma aplicării prevederii Legii nr. 18/1879, prin introducerea în școlile confesionale ca obiect de studiu obligatoriu a limbii maghiare. Aceasta se va face pe seama reducerii timpului de studiu pentru alte discipline⁴⁹. Un alt obiect de învățământ inclus în planul de învățământ de către autoritățile școlare prin hotărârea din 23 aprilie 1890 a fost „lucrul de mână”, ce trebuia introdus imediat⁵⁰.

După apariția Legii nr. 27/1907, numită „Apponyi”, după numele ministrului de culte și instrucțiune publică de atunci, autoritățile confesionale românești au elaborat în 1909 *Regulamentul pentru organizarea învățământului în școlile populare*, în care se stabilea că „obiectele de învățământ pentru școlile populare elementare sunt religia și morala, citirea română fluentă, gramatica română și scrierea corectă română, aritmetica, geometria, geografia, istoria, dreptul și datoriile civice, istoria naturală, fizica și chimia, caligrafia, cântarea, desenul, gimnastica, cunoștințe economice și lucrul manual”⁵¹.

Mai mult, autoritățile școlare din Transilvania stabilesc un plan de învățământ în august 1909, pe care l-au înaintat scaunelor protopopești, în care la

⁴⁶ Victor Țărcovnicu, *op. cit.*, p. 176-186.

⁴⁷ D.J.H.A.N., *Protopopiatul greco-catolic Lupeni*, dos. 17/1872, f. 3.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Victor Țărcovnicu, *op. cit.*, p. 180-181.

⁵⁰ *** *Din istoria învățământului hunedorean*, p. 157.

⁵¹ *** *Regulamentul pentru organizarea învățământului în școlile populare*, Sibiu, 1909, p.38.

punctul IV sunt stabilite obiectele de învățământ și sunt fixate aceste discipline pe ani școlari, de la clasa I la clasa a IV: religia (I-IV), limba maternă (I-IV), limba maghiară (I-IV), matematica cu aritmetica (I-IV) și geometria (V-VI), științele istorice cu geografie (I-IV), istorie (V-VI) și constituția patriei, științele naturale cu istoria naturală (I-VI), fizica și chimia (V-VI) și economia, obiectele tehnice la care aparțin desenul (I-IV), cântul (I-VI), lucrul de mână – băieți (I-VI), fete (V-VI), gimnastica (I-VI)⁵².

Dar acest plan nu a fost agreat nici de autoritățile oficiale politice și școlare, dar nici de mulți intelectuali români. Se căuta acum o altă soluție, și ca urmare în 1914 a fost elaborată *Instrucția în chestiunea învățământului alternativ* prin care se urmărea ca: „învățătorul să aibă într-un an clasele a II-a, a IV-a și a VI-a, iar în anul următor clasele I, a III-a și a V-a, materia de învățământ se împarte în două, iar elevii sunt primiți la școală în clasa I din doi în doi ani”⁵³. Nici acest plan nu a putut fi aplicat.

Pentru a ilustra un program școlar utilizat într-o școală confesională din cadrul Protopopiatului Greco-Catolic Lupeni, vom reda *Conspectul despre materia propusă în școala confesională greco-catolică din Petros, pe anul 1898-1899*, școală ce avea patru clase și un învățător, Ioan Bora junior⁵⁴:

I. Religia: Clasa I: *Semnul crucii, Tatăl nostru, Închinarea Îngerească, Prea Sfânta Treime și Împăratul Ceresc.*

Clasa a II-a: *Simbolul credinței, Cinci precepte ale Sfintei Biserici, Cele 10 porunci și ceva despre facerea lumii.*

Clasa a III-a: *din istoria Biblică, mai ales Vechiul Testament, iar din Catehism, despre Dumnezeu.*

Clasa a IV-a: *Întreaga Istorie Biblică – ambele Testamente, Catehismul în totalitate.*

II. Instrucțiunea: Clasa I: *Obiectele din școală după nume, materie, culoare, formă, folosință.*

Clasa a II-a: *animalele domestice: vaca, boul, calul, asinul, oaia, capra, găina, gâsca, rața și corpul omenesc, familia.*

III. Cetirea: Clasa I: *literele mici scrise și de tipar, cele mari scrise și tipărite.*

Clasa a II-a: *s-a tratat întreg Elementariul de Petri și unele bucăți din Legendariul de Petri.*

Clasa a III-a: *s-au tratat metodic mai multe piese de citit din Legendariul lui Petri.*

Clasa a IV-a: *s-au tratat după stil și gramatică piese din Legendariul lui Petri.*

⁵² Victor Țarcovnicu, *op. cit.*, p. 192.

⁵³ Vasile Popeangă, *Dezvoltarea școlilor populare românești pe teritoriul Eparhiei Aradului, în Episcopia Aradului, istorie, viață culturală, monumente de artă*, A rad, 1974.

⁵⁴ D.J.H.A.N., *Protopopiatul greco-catolic Lupeni, dos. 6/1889, f. 81-82.*

IV. Computul: Clasa I: *numere până la 10, cele 4 greutăți fundamentale și ciclul acestor numere în cap.*

Clasa a II-a: *cele patru operații în ciclul numeral până la 100 în cap și cu cifre.*

Clasa a III-a: *numerele de la 100-1000, cele 4 operații fundamentale în cap și cu cifre.*

Clasa a IV-a: *cele 4 operații fundamentale în cap și cu cifre până la 1000 și mai sus, regula de trei simplă.*

V. Geografia: Clasa I și a II-a: *orientarea în spațiu, cele patru regiuni ale lumii, familia, comuna, cercul, comitatul.*

Clasa a III-a: *cercul, comitatul, ținutul, țara, Ungaria cu comitatele sale, râurile principale, munții.*

Clasa a IV-a: *Ungaria, Austria, Fracia, Germania, Britania, Olanda, Spania, Portugalia, România, Turcia, Serbia cu râurile și munții principali.*

VI. Istoria Patriei: *Traian, Decebal, venirea romanilor și a ungarilor, Sfântul Ștefan, Sfântul Ladislau, Bela al IV-lea, Ioan Corvin.*

VII. Limba maghiară: Clasa I: *numirea obiectelor din școală, a rechizitelor de scris, animalelor de casă.*

Clasa a II-a: *numirea animalelor de casă și din Abecedarul lui Putnoky 38 de deprinderi.*

Clasa a III-a: *Abecedarul lui Putnoky tot și din Legendarul lui Putnoky 45 de deprinderi și unele poezii pe de rost.*

Clasa a IV-a: *Legendarul lui Putnoky tot, conjugări, declinări și comparări, sufixe, s-au format ziceri.*

VIII. Gimnastica: *exerciții libere cu mâinile.*

IX. Fizica: *roua, bruma, vântul, ploaia.*

X. Cântul: *poezii populare și răspunsuri la Sfânta Liturghie, Dialog despre superstiții între școlari⁵⁵.*

După cum se observă aceste programe respectau, în general, programele prevăzute în legislația învățământului, deși se observă unele diferențe, insistându-se din partea învățătorilor pe studierea cu insistență a unor obiecte sau a altora, fiecare după pregătire sau înclinații personale.

După cum am mai subliniat, prevederile Legii nr. 38/1868 au adus noi materii în planurile de învățământ, iar introducerea și predarea acestor materii realiste a întâmpinat o serie de greutăți. Lipseau manualele, materialul didactic corespunzător, iar învățătorii nu aveau o pregătire specială pentru predarea acestor discipline. În primul an după punerea în aplicare a Legii nr. 38/1868, din cauza lipsurilor arătate, aceste materii nu se predau în școli. Introducerea lor în orele școlare și planurile de învățământ s-a făcut treptat, după anul 1872, pe măsura înzestrării școlilor cu hărți geografice, istorice, tablouri de științe naturale, după

⁵⁵ *Ibidem.*

înființarea grădinilor de pomi și procurarea uneltelor necesare pentru practicarea lucrărilor agricole.

Din documentele de arhivă cercetate am constatat că aceste elemente de știință au fost predate în cadrul unor alte discipline. Astfel, fizica se preda cu științele naturale, geografia cu istoria. Cu mai mare folos s-au executat însă lucrările practice de economie, agricultură, pomicultură. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea unele școli aveau mici grădini cu pomi în curțile școlare. Trebuie arătat că școlile confesionale foloseau un orar școlar care împărțea prelegerile în două: trei ore dimineața, când se predau materiile teoretice și două ore după-masa, când se făceau cursurile practice, mai ales de practică agricolă⁵⁶. Din conspectele statistice privind situația școlilor confesionale întocmite de învățătorii și preoții directori de școli, rezultă că, mai ales după anul 1900, disciplinele cu caracter științific și practic erau tot mai mult prezente în orele școlilor.

Astfel în toate conspectele statistice trimise pentru anul școlar 1905-1906 către Protopopiatul Greco - Catholic Lupeni sunt prezente aceste discipline, chiar dacă uneori sunt comasate câte două, în cadrul aceleiași ore de curs⁵⁷. Acest lucru a fost posibil și datorită eforturilor făcute de factorii școlari diecezeni și locali pentru pregătirea învățătorilor confesionali pentru predarea acestor discipline. Această pregătire s-a făcut în cadru organizat, prin cursuri de calificare și prin lecții speciale ținute de specialiști în cadrul cursurilor și conferințelor învățătoresți. Sunt numeroase circulare, aproape anuale, care anunță organizarea acestor cursuri de calificare în diverse domenii sau lecții demonstrative ce s-au ținut în cadrul conferințelor și cercurilor învățătoresți⁵⁸.

O problemă deosebită care a întâmpinat greutăți în rezolvarea ei, a fost asigurarea școlilor confesionale cu materiale didactice necesare. Legislația învățământului prevedea ca școlile confesionale să fie dotate cu un material didactic strict necesar, precum tabele de scris, rechizite școlare, mașini de comput, hărți geografice și istorice, tablouri pentru științele naturii și pentru practică agricolă, unelte agricole necesare pentru grădini școlare, tabele pentru caligrafie și globuri pământești. Toate acestea au lipsit în bună măsură în prima parte, dar în timp, autoritățile școlare confesionale centrale și locale au reușit să asigure prin eforturi materiale prezența acestora în școli, procesul de învățământ îmbunătățindu-se și diversificându-se în folosul școlărilor. Consistoriul Diecezan Lugoj, prin circularele sale, anunța deseori editarea unor hărți școlare, tablouri de științe naturale sau pentru fizică și chimie. Dar aceste materiale didactice nu ajungeau întotdeauna la toate școlile confesionale din Valea Jiului din diverse motive, dar mai ales, din cauze materiale și de izolare. Mulți învățători de la școlile

⁵⁶ *Ibidem*, dos. 2/1912, f. 10.

⁵⁷ ****Din istoria învățământului hunedorean*, p. 154-155.

⁵⁸ D.J.H.A.N., *Protopopiatul greco-catolic Lupeni*.

confesionale din Protopopiatul Jiului se plâneau în rapoartele lor anuale privind starea școlilor lor, de lipsa acestor materiale didactice și a rechizitelor școlare, pe lângă alte deficiențe materiale. Cu toate eforturile făcute, această problemă a materialelor didactice și rechizitelor școlare nu a putut fi rezolvată pe deplin, în toată perioada studiată.

Trebuie menționat faptul că Protopopiatul Greco - Catolic al Jiului, situat chiar pe granița cu Regatul României, a avut de întâmpinat pe lângă greutățile obișnuite ale anilor de război și distrugerile provenite din luptele dintre trupele române și cele austro-ungare și germane, din toamna anului 1916, când se încerca eliberarea Transilvaniei de sub dominația străină și alipirea la Regatul României. Multe școli au fost distruse în timpul luptelor sau prin folosirea lor ca locuri de cantonament al comandamentelor sau al trupei. De asemenea, atunci au fost distruse și multe documente școlare și bisericești.

Concluzia care se poate trage din documentele rămase și păstrate în arhive este că învățământul confesional românesc a fost de la începuturi și până în 1918 sub ocrotirea, administrarea și îndrumarea bisericii, prin organisme sale superioare și până la protopopii și preoții parohiilor care au depus eforturi materiale, sociale și politice pentru ca acesta să existe și să se dezvolte.

Având în frunte protopopi de valoare morală și intelectuală, precum Ștefan Radic sau Nicolae Zugrav, preoții parohiilor și populația greco-catolică românească locală au căutat să organizeze și să susțină cât mai bine învățământul local confesional. S-au construit localuri de școală corespunzătoare, le-au dotat cu mobilier, manuale școlare, rechizite și material didactic. Cât mai aproape de necesitățile și prevederile legale au asigurat încadrarea unor învățători calificați sau dacă nu se putea a unor suplinitori care să aibă o pregătire cât mai adecvată.

Chiar dacă au fost semnalate și unele neajunsuri, cauzate mai ales de sărăcia populației locale și a bisericii unite locale și chiar de neînțelegeri între învățători, acestea nu au provocat mari greutăți procesului de învățământ și educație școlară.

În toată perioada prezentată, problema calificării învățătorilor nu a putut fi rezolvată în totalitate, cam jumătate dintre învățători fiind provizorii, fără studii pedagogice normale. Salariile învățătoarești erau în general achitate, chiar dacă uneori cu întârzieri, mai mari sau mai mici, respectându-se și acordarea de mărimi legiferate de statul maghiar. În schimb, învățătorii confesionali din Protopopiatul Jiului și-au făcut aproape în totalitate datoria față de școala românească confesională, educând generații de elevi, pregătindu-i pentru viață, pentru urmarea unor școli superioare. Puține au fost cazurile când unii învățători provizorii au fost înlocuiți din cauza slabei pregătiri pedagogice. În schimb, au fost învățători cu o activitate deosebit de bogată, precum Nicolae Brânzan din Vulcan, Petru Burlec din Iscroni, Ștefan Berinde din Câmpul lui Neag și alții.

Învățătorii, pe lângă activitatea școlară s-au remarcat și ca factori de cultură pentru întreaga comunitate, atât prin ținerea cursurilor de alfabetizare, cât și prin activități extrașcolare, desfășurate mai ales ca membri activi ai despărțământ-

tului local ASTRA, dar au fost și păstrători ai tradițiilor și valorilor naționale românești atât prin activitatea lor, cât și printr-un comportament personal.

**CONSIDERATIONS ON PRIMARY RELIGIOUS
GREEK-CATHOLIC EDUCATION IN JIU VALLEY
DURING 1867-1918 (II)**

Abstract

The present study continues the line of the article published in the previous issue of this history magazine and discusses some of the aspects concerning the Greek-Catholic confessional education in the Jiu Valley and Hunedoara County during the days of the Austro-Hungarian Dualism.

Whereas the previous article dealt with the legislative problems of education, as well as the confessional school network, the present one focuses on the aspects of organization and evolution of the teaching process in this area. Thus, the article contains considerations on the management and organization of the educational process, coordinated by the Greek-Catholic Archpriestship from Lupeni, aspects regarding the length and structure of a school year, the school attendance of pupils, curricula. As regards the aspect of the curricula, the archive material is fairly rich, making available useful information structured on subject matters and classes. We did not ignore the issue of school schedules and syllabuses, as well as that of the teaching material used by the teaching staff.